

ВІДГУК
офіційного опонента про дисертаційну роботу
СЕМЕНЮК ОЛЬГИ ВОЛОДИМИРІВНИ
«ЛЕКСИЧНІ НОВОТВОРИ ПАВЛА ТИЧИНИ: СТРУКТУРА,
СЕМАНТИКА, ЛЕКСИКОГРАФІЧНО-ЧАСОВІ ПАРАМЕТРИ»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.01 – українська мова
(Луцьк, 2015. – 275 с.)

Динамічність є ознакою кожної мови, що нагадує живий організм, у якому народжується нове і відходить на периферію старе. Процеси оновлення, розвитку особливо яскраво засвідчує лексика з її неологічною підсистемою. Тому цілком закономірно, що однією з активно розроблюваних проблем сучасного мовознавства є всебічний аналіз індивідуально-авторських новотворів. Адже вивчення мови в динаміці, у русі від загального коду у формі узуальних знаків до їхньої модифікації в умовах конкретних комунікативно-прагматичних ситуацій уможливлює глибше проникнення в її системність.

У зв'язку зі сказаним вище актуальність запропонованої дисертації Семенюк Ольги Володимирівни не викликає жодних сумнівів. Структура, семантика та лексикографічно-часові параметри лексичних новотворів розглядаються на матеріалі творчої спадщини Павла Тичини, письменника з «когорти класиків ХХ ст.», який, «сповідуючи» творче самовираження, порушував загальноприйняті мовні норми, пропагував свободу художньої творчості, повсякчас демонструючи, що «Художнику – немає скрутых норм. Він – норма сам. Він сам в своєму стилі» (І. Драч).

У рецензованій дисертаційній праці реалізується методологічне положення мовознавства про те, що пізнання мови як суспільного феномена передбачає осмислення її функціонування, виявлення динамічних процесів. Наукова робота спрямована загалом позитивне враження, відповідає

пріоритетним і перспективним напрямкам розвитку української мовознавчої науки. Якісно систематизований неологічний матеріал створює умови для успішної розбудови і неології, і неографії.

Незаперечною є наукова новизна роботи: вітчизняне мовознавство отримало комплексне дослідження, де вперше «проаналізовано одиниці оказіональної лексичної номінації в поезії П. Тичини з урахуванням екстра-та інтралінгвальних чинників, що впливали на появу інновацій, визначено внесок поета в розвиток і збагачення української мови загалом і поетичного лексикону ХХ ст. зокрема, обґрутовано тісний взаємозв'язок неології П. Тичини з традиціями усної народної творчості в царині оказіонального словотворення...» (с. 10), що, власне, дає підстави говорити й про теоретичну та практичну значущість наукової розвідки.

Чітко окреслені завдання сприяють реалізації поставленої мети – «системне дослідження еволюції словотворчої діяльності П. Тичини, семантичний, лексико-граматичний, дериваційний аналіз і лексикографічний опис авторських новотворів» (с. 8). Такий підхід загалом допоміг Ользі Володимирівні на відповідному фактичному матеріалі (1085 лінгвоодиниць) розкрити «специфіку індивідуально-авторської номінації в поезії П. Тичини на тлі словотворчої діяльності провідних поетів ХХ ст.» задля визначення внеску письменника в розвиток загальномовного й поетичного лексиконів (с. 9). Гадаємо, результати проведеного дослідження стануть логічним доповненням неологічної (і неографічної!) теорії, розробленої у вітчизняному мовознавстві передовсім професором Г. М. Вокальчук та її науковою школою.

Структура рецензованої дисертаційної роботи продумана, засвідчує нетрадиційний підхід до систематизації фактичного матеріалу.

У вступній частині тексту дисертації з цілком достатньою вмотивованістю й усвідомленням проблемності дослідження викладено необхідні положення щодо його актуальності, мети і завдань, об'єкта і предмета, наукової новизни, теоретичного значення і практичної цінності.

Стисло схарактеризовано науковий доробок, що став теоретичним та інформаційним підґрунтям пропонованої до захисту наукової праці.

У першому розділі («Лінгвістична природа авторських лексичних новотворів») дисертантка порушує ряд важливих проблем, що стосуються сучасного стану дослідження неологічних явищ насамперед у вітчизняному мовознавстві (с. 14–16), обґрунтування природи неологізмів (с. 16) і їх принципів (с. 18–19), з'ясування причин появи нових слів (с. 19–20) тощо. Однак, на нашу думку, подекуди актуалізовані в роботі погляди засвідчують певну схематичність. У такому разі, імовірно, доречними були б доповнення полемічного характеру. Це сприяло б посиленню заявлених теоретичних положень.

Передбачуваними є підрозділи, де йдеться про термінологічний апарат дослідження неологічної лексики в сучасному мовознавстві (1.2.) й екстра- та інтралінгвальні чинники появи авторських лексичних новотворів (1.3.).

Цілком прийнятним, на нашу думку, є витлумачення авторських лексичних новотворів як індивідуально-авторських національно-специфічних новоутворень, виразників мовних потенцій, для яких характерні образність та емоційно-стилістичне забарвлення (с. 29). Аксіоматично звучить і твердження про те, що «через мову поет виражає свою світоглядну, ідеологічно-політичну, національно-культурну позицію, яка формує його авторську індивідуальність, ідіостиль, а також впливає на мовно-виражальні засоби – АЛН» (с. 31).

Заслуговує на схвалення авторська репрезентація екстралінгвальних (с. 33–47) та інтралінгвальних чинників (с. 47–52), спроектованих на мовотворчість досліджуваного письменника. Щоправда, інколи дисертантка, так би мовити, віходить від основних категорій, удаючись до осмислення тих понять, що не стали ключовими в запропонованій праці. Так, скажімо, з'являються витлумачення термінологічних словосполучень на зразок *мовна картина світу* (с. 34), *національна картина світу* (с. 35), *концептуальна*

картина світу (с. 35), що мають опосередкований стосунок до розв'язуваних у дисертації проблем.

Розглядаючи мовотворчість поета крізь призму ідеологічних, соціальних, культурологічних умов, Ольга Володимирівна простежує взаємозалежність і вплив позалінгвальних чинників на творця АЛН (с. 39). Аргументовано є позиція здобувачки стосовно того, що на мовну особистість Павла Тичини мали вплив такі чинники, як-от: тенденція до економії мовної енергії (с. 47), тенденція до ускладнення, збагачення мовної структури іншими основами (с. 48), тенденція до регулярності (с. 49), тенденція до інтеграції (с. 49), тенденція до аналогії (с. 50). Тенденція до впливу розмовного мовлення на мову поетичних текстів (с. 51), тенденція до віддання переваги експресивнішим мовним формам (с. 51). Таке структурування теоретичного матеріалу є логічно в основному не викликає принципових заперечень, закладає міцне наукове підґрунтя для подальшої систематизації фактичного матеріалу. Як справедливо зауважує Ольга Володимирівна, «дасть змогу прослідкувати еволюцію психолінгвальної креатичної (очевидно, креативної – Ж. К.) діяльності» (с. 52).

У другому розділі (*«Еволюція психолінгвальної креативної діяльності П. Тичини»*) виявлено й у певній хронологічній послідовності описано особливості еволюційних процесів у психолінгвальній креативній діяльності письменника впродовж різних періодів його поетичної творчості. Запропонована систематизація фактичного матеріалу є цілком прийнятною і зумовила відповідне структурування другого розділу.

Перший підрозділ другого розділу репрезентує загальну характеристику результатів неологічних експериментів П. Тичини. У цьому разі схвально оцінюємо наявність діаграм і таблиць, у яких маніфестовано кількісний розподіл авторських лексичних новотворів за роками їх створення, починаючи від 1909 р. і закінчуючи 1967 р. (с. 55); порівняльний аналіз залежності кількості років у періоді та кількості АЛН, утворених упродовж відповідного етапу (с. 58); розподіл АЛН П. Тичини за

частиномовними класами (с. 62); найчастотніші кореневі морфеми індивідуально-авторських номінацій поета (с. 70–73). Варто відзначити ретельність і скрупульозність авторки дисертаційної праці в систематизації опрацьованого фактичного матеріалу.

Послуговуючись досягненнями своїх попередників, Ольга Володимирівна розставляє основні акценти, що дало змогу вибудувати відповідну схему аналізу. Подальший опис неологічного матеріалу відбувається з урахуванням періодизації креативної діяльності письменника, інакше кажучи, проаналізовано «періоди творчої діяльності П. Тичини крізь призму словотворчих процесів в українській поезії XX ст.» (с. 74), а саме: період кларнетизму (1909–1924), або класичний; період 30-х років (1925–1939); воєнний період (1940–1945); післявоєнний період (1946–1967). Виклад думок умотивований, є логічні зв'язки, так звані «логічні місточки» між підрозділами.

Так, скажімо, говорячи про неологічні експерименти митця в певний період, дисертантка апелює до впливу на його мовотворчість ідеологічних, культурологічних, суспільних і т. ін. чинників, тобто появу тих чи тих АЛН пов'язує з відповідними екстралінгвальними умовами. Це, власне, дало їй змогу виокремити наступні чотири підрозділи, ґрунтовані на диференціації неологічного матеріалу за запропонованими періодами (2.3. Основні тенденції ранньої словотворчості П. Тичини (1909–1924); 2.4. Словопошуки П. Тичини впродовж 30-х років (1926–1939); 2.5. Особливості індивідуально-авторської номінації в поезіях воєнного періоду (1941–1945); 2.6. Неологічна лексика Павла Тичини післявоєнного періоду (1946–1967). Схема «наповнення» цих підрозділів певною мірою перегукується: аналіз АЛН здійснюється відповідно до ідеологічних, культурологічних, соціальних чинників. Хоч, цілком закономірно, появу індивідуально-авторських неологізмів дисертантка повсякчас розглядає у взаємозв'язку з літературним процесом. Її узагальнення про причини появи й структурно-семантичні особливості того чи того новотвору доповнюють, конкретизують

напрацювання відомих вітчизняних неологів, стилістів, а подекуди й літературознавців.

На окрему увагу дослідниці заслуговує фольклорна основа авторських новотворів письменника. Беззастережно погоджуємося з авторкою праці, що «залежність АЛН П. Тичини від фольклору безсумнівна» (с. 97). Адже загальновідомо, що фольклор – це той фундамент, на якому зводить свою «надбудову» кожен справжній митець. Слушно, як нам видається, дисерантка зупиняється на джерелах фольклорного впливу на словотворчу практику письменника, виокремлюючи: вплив оточення (с. 98–99); тенденції часу (с. 99); власні дослідження (збирання фольклору) (с. 100). Крім того, індивідуально-авторські номінації диференціюються залежно від особливостей реалізації фольклорної традиції: використання національного концептуарію; застосування характерних для уснонародного мовлення словотвірних моделей; слова-повтори виникають у результаті редуплікації основ за моделлю, характерною для народнопісенних текстів (с. 101).

Впадає в око те, що дисерантка доволі часто приєднується до думки того чи того науковця, не вдаючись до її критичної оцінки. Наприклад, на с. 102 Ольга Володимирівна без жодних застережень «услід за дослідженням В. С. Калашника», присвяченого фольклоризмам як знакам національної культури загалом та їх репрезентації в новітній українській поезії, визначає «причини використання фольклоризмів як базових одиниць у процесі творення індивідуально-авторських номінацій». У результаті з'являється такий коментар: «Найчастотнішим способом модифікації фольклоризмів у словотворчості П. Тичини є створення складених найменувань...» (с. 107). Відповідно, хотілося б отримати відповідь на запитання: «складені найменування» – це результат модифікації чи деривації?

Аналізуючи новотвори П. Тичини в контексті неології поетів ХХ сторіччя, Ольга Володимирівна переконливо (й унаочнено!) засвідчує: словотворча практика письменника слугувала зразком для наслідування. Причому, ідеться не лише про повне дублювання (свідоме / несвідоме)

матеріальної форми вираження, а й про специфіку тих чи тих різновидів АЛН (фонетичні оказіоналізми; граматичні (морфологічні); лексичні; семантичні; графосемантизми (с. 124–127). Кожне твердження ілюструють яскраві й оригінальні приклади.

Третій розділ («Лексикографічна інтерпретація лексичних новотворів П. Тичини») репрезентує новотвори Павла Тичини в сучасних лексикографічних джерелах, демонструє письменницький внесок у розбудову української літературної мови. Значну увагу дисертантка приділяє теоретичним зasadам укладання «Словника авторських лексичних новотворів Павла Тичини», ґрунтovаним передовсім на лексикографічній, інтертекстуальній, компаративній і текстологічній експертизі. Авторка дисертаційної праці вкотре продемонструвала глибоку обізнаність у відповідних наукових доробках, уміння працювати з науковими джерелами, зважувати різні наукові позиції й робити відповідні узагальнення. Проте деякі твердження є досить категоричними, а тому спонукають до дискусії. Наприклад, на с. 144 зазначено: «У процесі моніторингу «Словаря української мови» Б. Грінченка загальномовними, а не авторськими виявилися слова *квітний...*, *клін...*, *майва...*, *нашелестіти...*, *поганство...*, *різнація...*, *розмружити...*». У такому разі виникає слушне запитання: чи можна лише на основі кодифікації робити висновок, що ті чи ті слова не є авторськими, а загальномовними? І навпаки, одиницю на зразок *весніти* (с. 49) кваліфікувати як АЛН, бо вона не зафікована лексикографічно (а нині вже й зафікована «Великим тлумачним словником сучасної української мови»). А можливо, на той час уже була й лексема *весніти*? Просто з певних причин вона не попала до реєстру. Відповідь на це питання можна дати лише тоді, коли ретельно опрацювати не тільки словники, а й усі тогочасні художні, а подекуди й публіцистичні тексти. Суперечливою, на наш погляд, є й інша думка: «Лексикографічна експертиза сприяє фільтрації реєстрів АЛН від узуальних, народнопоетичних, діалектних та іншомовних слів, які не є об'єктом вивчення і на початкових етапах дослідження помилково були

кваліфіковані як інновації» (с. 148). Спостерігаємо протиставлення узуальних, народнопоетичних, діалектних, іншомовних та оказіональних слів. Цікаво, як у розумінні дисертантки співвідносяться всі ці поняття? І чи прийнятним для дослідниці є термінологічне словосполучення *діалектні оказіоналізми (інновації)*, або *оказіональні діалектизми*? Ці і подібні запитання спонукають до дискусії й, цілком імовірно, окреслять перспективу подальших наукових пошуків.

Заслуговує беззаперечної підтримки ідея Ольги Володимирівни щодо формування реєстру словника інновацій П. Тичини (с. 158–169). Запропонований словник, представлений у додатках, відповідає сучасним вимогам до лексикографічних праць. Доречним видається й підрозділ, у якому йдеться про труднощі лексикографічного опису, спричинені специфікою аналізованого матеріалу, віддаленістю від сучасних загальномовних процесів, оригінальною формою та змістом (с. 169). Загалом третій розділ є багатим на спостереження, що допомагає дисертантці дібраний мовний матеріал проаналізувати всебічно.

Загальні висновки узгоджуються з поставленими в роботі завданнями, свідчать про те, що мета дисертації досягнута. Список використаних джерел (248 позицій) демонструє міцне наукове підґрунтя. Результати дослідження є достатньо апробованими (19 публікацій, 10 із яких – у фахових наукових виданнях).

Дуже вагомими за своїм значенням є додатки, викладені на 45 сторінках, представлені у вигляді різних таблиць та фрагментів лексикографічних праць, що маніфестують реєстри словникових статей, побудуваних за запропонованою методикою.

Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що дисертацію виконано на належному науковому рівні, виклад матеріалу зроблено здебільшого грамотно, правильною літературною мовою. Лише подекуди трапляються певні мовленнєві (наприклад, з метою замість задля; хоча замість хоч і т. ін.) та технічні огріхи (поетичний талант (с. 142); П. ТИчини (с. 146); попра-

(с. 185); слово пошуках (с. 186, с. 188, с. 190); вокабул ярах (с. 191) тощо. Водночас, добре структурований текст надає змістові дисертаційної роботи наукової переконливості й сприйняттєвої прозорості.

Текст автореферату та праці, опубліковані за темою дослідження, відображають зміст та основні положення рецензованої наукової розвідки.

Висловлені пропозиції та зауваження не є концептуальними і не впливають на загальну високу оцінку роботи. Дисерантка продемонструвала вміння оперувати фактичним і теоретичним матеріалом, вільно орієнтуватися в досліджуваній проблематиці.

Усе це дає підстави стверджувати, що дисертація «*Лексичні новотвори Павла Тичини: структура, семантика, лексикографічно-часові параметри*» відповідає вимогам, які ставить ДАК України до праць такого типу, а її авторка, *Семенюк Ольга Володимиривна*, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Криворізького педагогічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Ж. В. Колоїз

*Підгурк надійшов до спіртуари 16.10.2015 р.
Ученій секретар Петро (Н.І. Костусек)*